

protože kdyby jeho roli hrál třeba Dustin Hoffman... (a nemíní to ironicky!) „Důležitá byla ta práce. Ne případný úspěch nebo neúspěch, peníze nebo kritický ohlas. Důležité je to, že práce je součástí vašeho života a že můžete žít slušně,“ říká Woody Björkmanovi.

Jejich knížka je jednak ukázkou důkladného publicistického řemesla, jednak důkazem toho, že dobré dílo může pořád ještě spočívat hlavně na takových přežitcích jako je talent, myšlení, a odvaha dělat občas něco jiného, než co se od vás očekává, a dělat to pokorně, bez nároku na společenský aplaus, který je nakonec vždycky stejný.

Michael Špirit

Tři pohledy na cenzurní praxi a kulturní politiku KSČ v letech 1945 – 1971

Karel Kaplan – Dušan Tomášek, *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Studie.*
Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994, 183 stran, z toho 118 stran příloh.

Dušan Tomášek, *Pozor, cenzurováno! aneb Ze Života soudružky cenzury.*
Vydavatelství a nakladatelství MV ČSR, Praha 1994, 158 stran.

*Prameny zla I. Kultura a věda. Komunistická strana Československa
a problematika kultury a masmédií.*

Ed. Tomáš Grulich – Petr A. Roček. Public History. Praha 1990 – 1992, 224 stran.

Systematickou kontrolu všech informačních systémů, školství, vědy, kultury a umění vnímáme jako integrální součást politiky československého poválečného komunistického systému. O jejím skutečném rozsahu a společenském dopadu jsme si ale zatím mohli vytvořit prostřednictvím dosud vydaných historických prací pouze povšechnou představu. Nyní máme možnost se seznámit s prvními příspěvky k tomuto tématu, které přes odlišný způsob zpracování průkazně dokládají, že se státněstranická cenzura po dobu komunistického režimu neomezovala pouze na tradiční dohled nad tiskem, rozhlasem i dalšími informačními médii, ale působila všude tam, kde komunistická moc uplaňovala svůj ideologický a mocenský monopol.

Téma cenzury v poválečném Československu otevírá dvaadvacátý svazek ediční řady Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sborník Karla Kaplana a Dušana Tomáška *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*. Studie Karla Kaplana *Cenzura 1945 – 1953* a *Informační monopol režimu*, Dušana Tomáška *Hlavní správa tiskového dohledu* a připojená výběrová edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu (bývalý archiv ÚV KSČ a fond ministerstva vnitra) a Archivu ministerstva vnitra ČR mapují vývoj cenzury hromadných sdělovacích prostředků v prvním poválečném čtvrtstoletí a zachycují proměny jejího politickoprávního a institucionálního postavení.

Úvodní studie Karla Kaplana chronologicky zaznamenává postoj vedení KSČ k otázce tiskové cenzury před únorem 1948 a po něm. Rozdílný postoj je patrný už v otázce institucionalizace cenzury. Před únorem komunistům více vyhovovalo zasahovat do sdělovacích prostředků prostřednictvím jimi ovládaných ministerstev informací a vnitra, a proto se stavěli záporně k obnovení předválečného systému preventivní cenzury. Po únorovém uchopení moci se stala institucio-

nalizovaná cenzura vítaným nástrojem k umlčení všech kritických hlasů. Od září 1948 byla soustředěna v Kulturní radě ÚV KSČ a od roku 1953 v Hlavní správě tiskového dohledu (HSTD) při ministerstvu vnitra. Komunistické vedení získalo centrální dohled nad celou oblastí tisku a do činnosti sjednocenného cenzurního úřadu zahrnulo i rozhlas, televizi, divadlo, film, činnost všech nakladatelství a schvalovalo i provozování různých kulturních pořadů. Později do náplně HSTD patřila i kontrola vnitrostátních a zahraničních listovních zásilek a celý kontrolní systém doplňovala, jak dokládá druhá studie Karla Kaplana, i tzv. radioobrana zaměřená na rušení cizích „štvačkových“ rozhlasových stanic.

Obraz fungování poúnorové cenzury dokresluje na konkrétních cenzurních zásadách plnomocníků-cenzorů HSTD studie Dušana Tomáška. Její autor se ale věnuje především cenzuře tisku a ostatní oblasti cenzurního dohledu postihuje jen letmo. Týká se to i filmu, kterému je ostatně v celém sborníku věnovaná nepatrná pozornost. Dovídáme se tak pouze, že film spadl do kompetence VIII. Oddělení umění a přednášek HSTD, které dohlíželo na domácí filmovou tvorbu a schvalovalo i dovoz a půjčování filmů z archivů. A že ředitelé kin mohli promítat pouze filmy označené cenzurním číslem příslušného cenzora, bez něhož nemohl být žádný film veřejně předváděn. Kromě toho uvádí Dušan Tomášek dva případy z přelomu let 1953/54: po zásahu cenzora byly změněny nevhodné texty filmových plakátů, neboť *Kolotoč humoru – kaleidoskop filmových postav Vlasty Buriana* nemohl následovat po barevném filmu o pohřbu Klementa Gottwalda a charakteristika sovětského filmu *Žatva* jako „zdrucující drama těžce zraněného vojáka, který se po čase vrátí domů, kde hospodaří jiný s jeho ženou“¹⁾, se rovněž dotkla citů pardubického cenzora. Vedle toho pak Tomášek zmiňuje už pouze jeden z prvních zásahů do vysílání televize, jejíž vedení muselo v dubnu 1954 odstranit ze střihového filmu *Historie Prvních májů* záběr zachycující „soudruha Stalina, soudruha Molotova a zrádce Beriju.“²⁾

O praxi filmové cenzury v padesátých a šedesátých letech se ovšem mnoho nedovíme ani z dalších dvou publikací věnovaných cenzuře, respektive kulturní politice KSČ.

Kniha Dušana Tomáška *Pozor, cenzurováno! aneb ze života soudružky cenzury* obsahuje jen částečně pozměněnou verzi jeho studie o HSTD rozdělenou do několika částí, na kterou navazují kapitoly o cenzurní praxi ve druhé polovině padesátých let a v letech šedesátých. Tomáškovy „dějiny“ novodobé československé cenzury balancují na pomezí žánru historizující reportáže a literatury faktu a tomu odpovídá i způsob jejich zpracování, postavený na čtivém komentáři dobových záznamů o cenzurních zásadách v tisku, rozhlasu i filmové a divadelní tvorbě. Výsledkem je pestrá mozaika informací o vývoji a proměnách cenzurní činnosti v letech 1953 – 1968/69 rozdělená do šestnácti kapitol, z nichž jedna je věnována filmové, televizní a rozhlasové cenzuře. V ní snáší Dušan Tomášek řadu důkazů pro své tvrzení, že plnomocníci HSTD, kteří bedlivě sledovali hranou i nehranou filmovou produkci, „se pletli filmařům do řemesla patrně mnohem více než novinářům“.³⁾ Jím uváděné případy, připomínky k filmům *Ledoví muži* (Vladimír Sís, 1960), *Až přijde kocour* (Vojtěch Jasný, 1963), *Sedmikrásky* (Věra Chytilová, 1966) a *O slavnosti a hostech* (Jan Němec, 1966), ovšem nemůžeme díky jejich namátkovému výběru považovat za dostatečně reprezentativní pro pochopení skutečného rozsahu stranické filmové kontroly.

Poslední z recenzovaných publikací, *Prameny zla I. Kultura a věda. Komunistická strana Československa a problematika kultury a masmédií*, obsahuje soubor dokumentů o stranické práci v kultuře, vědě a ideologii v letech 1965 – 1971. Jeho sestavovatelé Tomáš Grulich a Petr A. Roček zvolili formu širokého tematického výběru z dokumentů bývalého archivu ÚV KSČ a osobních

1) Dušan Tomášek, Hlavní správa tiskového dohledu. In: Karel Kaplan – Dušan Tomášek, *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Studie*. Praha 1994, s. 32.

2) Tamtéž, s. 37.

3) Dušan Tomášek, *Pozor, cenzurováno! aneb ze života soudružky cenzury*. Praha 1994, s. 64.

archivů Antonína Novotného, Alexandera Dubčeka a Gustáva Husáka. Předností jejich výběrové metody je, že poskytuje základní přehled o hlavních tendencích kulturní politiky KSČ v politicky uvolněnějších šedesátých letech a následných кадровých opatření v nastupující éře normalizace. Současně ovšem široký záběr od kultury a umění po školství vědu a ideologii neumožňuje podrobněji zachytit působení stranické politiky v jednotlivých oblastech veřejného a kulturního života. Z tohoto důvodu obsahuje edice pouze dva materiály dokumentující snahy o prosazování mocenského a informačního monopolu v československé kinematografii šedesátých a počátku sedmdesátých let. První informuje o neochotě stranického vedení uvádět i nadále v zahraničí film *Sedmikrásky* režisérky Věry Chytilové. Druhý, devítistránková *Zpráva o situaci v oblasti českého filmu* z března 1970, pocházející z písemností Byra pro řízení stranické práce v českých zemích, seznamuje s opatřeními v českém filmu po srpnu 1968, která zastavila slibný rozvoj domácí kinematografie.

Je škoda, že recenzované práce věnují tak malou pozornost filmové cenzuře a snahám o podřízení kinematografie mocenskému a ideovému monopolu KSČ. Podle namátkových odkazů ke konkrétním projevům filmové cenzurní praxe se lze totiž právem domnívat, že se v našich archivech k tomuto tématu nachází dostatek pramenného materiálu, který čeká na své zpracování.

P a v e l Z e m a n